

Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande | Barnböcker
| Examensarbete 15 hp | Hötterminen 2014 | Förskolläroarutbildning
med interkulturell profil

Bilder av barndom

– Hur makt och ålder framställs i sex nutida svenska bilderböcker.

Av: Matilda Tirén Dahl

Handledare: Anna Lindqvist Bergander

Abstract

Title: Pictures of Childhood- How power and age is produced in six contemporary Swedish picture books.

Author: Matilda Tirén Dahl

Mentor: Anna Lindqvist Bergander

Term: Autumn 2014

This essay examines how age, power and agency is represented and reproduced in contemporary Swedish picture books.

This is done through a combination of discourse analysis and literary analysis.

It uses theoretical perspectives from sociology, and views childhood as a social construct. It sees discourse and language use as both representing and constructing social reality in the tradition of Norman Fairclough and critical discourse analysis.

The main results is that the discourses of childhood in the material construct children as a separate group in society, and childhood as a special time in life. Children is portrayed as both social actors and in need of protection from adult themes and worries.

Nyckelord: barndom, diskursanalys, demokratiskt arbetssätt, bilderböcker.

Keywords: Childhood, discourse analysis, democracy in a preschool setting, picture books.

Stort tack till min handledare och till Erik, som korrekturläst. Jag vill även rikta ett stort tack till upphovsmännen för att jag fått använda deras illustrationer i min uppsats.

Bild från boken Skratta lagom sa Pappa Åberg, av Gunilla Bergström används med tillstånd från Bok-Makaren AB.

Bild från boken Vems bebis?, av Stina Wirsen används med tillstånd från författaren/illustratören.

Bild från boken Kenta och Barbisarna, av Pija Lindenbaum används med tillstånd från författaren/illustratören.

INNEHÅLL

1. Inledning och bakgrund.....	1
1.1 Inledning	1
1.2 Inflytande i förskolan	1
1.3 Ålder och makt.....	2
2. Syfte och frågeställning.....	4
3. Teoriansknytning	5
3.1 Barndom	5
3.2 Makt.....	6
3.3 Diskurs	7
4. Tidigare forskning.....	8
4.1 Forskning om relationen mellan barn och vuxna och barns inflytande och delaktighet.....	8
4.2 Forskning om barnböcker	9
4.2.1 Pedagoger och bilderböcker.....	9
4.2.2 Ett litteraturvetenskapligt perspektiv på bilderboken.....	9
4.3 Övrig litteratur- att inte vara bebis	10
5. Metod.....	10
5.1 Text och bild.....	10
5.2 Diskursanalys	11
5.3 Inspiration från How Picturebooks Work	11
6. Material.....	13
6.1 Urval.....	13
7. Analys	14
7.1 Vuxna är potentiellt farliga.	14
7.1.1 Sammanfattning	15
7.2 Små barn är inte subjekt.....	16
7.2.1 Sammanfattning	17
7.3 Barn och vuxna	18
7.3.1 Sammanfattning	21
7.4 Separationen mellan barn och vuxna	22
7.4.1 Sammanfattning	23
8. Diskussion.....	24
8.1 Hur olika karaktärer beskrivs utifrån ålder	24
8.1.1 De vuxna	24
8.1.2 Barnen	26

8.1.3 Ett alternativt perspektiv på småbarnen.....	27
8.2 Hur makt förhandlas mellan barn och vuxna i texten	28
8.2.1 Normer och ordning	28
8.2.2 Styrningstekniker som vuxna använder och hur barn hanterar dem.....	30
9. Slutsats.....	31
9.1 Betydelse för förskolan	32
10. Metoddiskussion	33
11. Källor och referenser.....	35
11.1 Källor	35
11.2 Referenser	35
Bilaga 1: synopsis och förteckning över karaktärer	37

1. INLEDNING OCH BAKGRUND

1.1 INLEDNING

I mitt examensarbete undersöker jag hur makt och ålder samspelar i sex moderna svenska bilderböcker. Det gör jag eftersom jag har ett intresse både för hur konstruktionen av barn och barndom skapas och upprätthålls och för hur man i sin yrkespraktik som förskollärare kan arbeta för att möjliggöra barns reella inflytande över verksamheten.

Enligt min erfarenhet har bilderboken en självklar plats i förskolans vardag, detta menar även Maria Simonsson (2004) som skriver att bilderböcker har lyfts upp som värdefulla för små barn i pedagogiska sammanhang sedan 1900-talets början. Historiskt har bilderböcker kopplats ihop med just uppfostran och pedagogiska ansatser, även om målen med dessa har sett olika ut i olika tider. Bilderboken speglar alltså sin tid och sitt sociala sammanhang (s. 39, s. 26).

1.2 INFLYTANDE I FÖRSKOLAN

Den första meningen i förskolans läroplan lyder: ”Förskolan vilar på demokratins grund” (Lpfö98, rev 2010, s. 4). Vid en vidare läsning av förskolans värdegrund, mål och riktlinjer framkommer det att vad som åsyftas främst är att förbereda barnen på att aktivt kunna delta i samhällslivet. Detta genom att förskolans verksamhet ska insocialisera barnen i de värderingar som vårt samhälle sägs vila på, så som respekten för individers fri- och rättigheter och alla människors lika värde, alltså liknande idéstoff som ligger bakom FN:s rättighetsdeklarationer (se Elisabeth Arnér 2005, s. 23).

I läroplanen anges att det är pedagogernas goda föredöme och förhållningsätt som är den viktigaste resursen i demokratiarbetet. Barnen ska också ges ansvar efter sin förmåga, och deras behov och intressen bör vara det som ligger till grund för miljöns utformning och hur verksamheten planeras (Lpfö 98 rev 2010, s. 4, s. 8, s.12).

Läroplanen har alltså både fokus på barns inflytande och delaktighet här och nu, och på deras framtida liv som aktiva vuxna medborgare. Dock tycker jag mig se att den egentliga tyngdpunkten ligger på framtiden, eftersom barnens inflytande och delaktighet ska syfta till att de en dag ska bli goda samhällsmedborgare. Särskilt formuleringen ”[...]lägga grunden till ett växande ansvar och intresse hos barnen att på sikt delta aktivt i samhällslivet”(Lpfö98 rev 2010, s. 4) tyder på detta, då den tycks utgå från ett grundantagande att barnen i nuläget, i sin roll som förskolebarn inte är inkluderade i samhällslivet.

Även om läroplanen anger att verksamheten ska utgå från barnens behov och intressen så är det de vuxna som skapar ramarna för barnets tillvaro i förskolan. Detta genom att samhällsekonomin bestämmer förskolans budget, vilket i sin tur sätter ramarna för verksamheten, vilket skapar rutiner och regler (Arnér, 2005, s. 16, s.24).

Klara Dolk (2013) menar att barns handlande väldigt sällan tycks ha någon inverkan på hur förskolans verksamhet utformas (s. 218-219) och Både Dolk (2013) och Arnér (2005) har i olika studier funnit att det finns en rädsla hos personal i förskolan att ge barn för mycket inflytande (Arnér s. 13, s. 84;Dolk s. 191-192, s. 195). Detta stämmer även överens med min erfarenhet från olika förskolor, att utgå från barnen i sin planering är ofta svårt eftersom man har de materiella förutsättningarna och rutinerna att förhålla sig till. Samtidigt krävs det också att man tolkar barnens intressen åt dem, vilket leder till att det blir enklare för äldre och mer verbala barn att göra sin röst hörd. Detta ligger ju visserligen i linje med vad läroplanen förespråkar. Jag menar dock att barnen just här och nu, oavsett deras ålder och förmåga att uttrycka sig behöver stå i fokus för arbetet med deras inflytande och delaktighet, något som jag tror kräver stora ansträngningar från oss som arbetar i förskolan eftersom man då måste ifrågasätta sina föreställningar om hur barn är och vad de klarar av.

Så frågan om hur barn ska få ett verkligt inflytande i verksamheten kan alltså ses som en svårighet i förskolepraktiken och en utmaning som väntar mig i min yrkesutövning.

Att undersöka hur barn beskrivs i bilderböcker och analysera hur makt och ålder sammanflätas i dem kan vara ett sätt att synliggöra de ramar som bestämmer hur man i förskolans kontext kan tala om och göra när det kommer till läroplanens uppdrag gällande demokrati och inflytande. Att synliggöra dessa ramar gör ju också att de går att tala om och eventuellt ifrågasätta eller omformulera dem.

1.3 ÅLDER OCH MAKT

Att det finns barn, och att dessa är fundamentalt annorlunda än vuxna, måste ses som ett grundläggande föregivettagande i vårt samhälle. Barn och vuxna har olika roller att uppfylla i relation till varandra, och har olika rättigheter och skyldigheter som bland annat visar sig i form av lagstiftning, så som skolplikt, rösträttsålder och straffmyndighet. Krekula, Närvänen och Näsman (2005) skriver att det ses som legitimt att begränsa barns inflytande eftersom de ses som inkompetenta och ofärdiga (s. 83, s. 85). Barn anses alltså inte ännu kapabla att delta på ett fullvärdigt sätt i samhällslivet, och måste genom vuxnas omsorg fostras och utbildas så att de senare kan göra detta.

Elisabet Näsman (1995) menar att barndomen kan ses som en social konstruktion som upprätthålls av vuxenvärlden. Vuxna är de som har möjligheten att definiera barns rättigheter och skyldigheter eftersom vuxna dominerar samhällsapparaten, detta menar hon är den minst ifrågasatta strukturen i vårt samhälle (s.208).

Man kan tala om en medelålderns hegemoni, något som historikern Collin Heywood (2005) beskriver att man kan finna redan i den medeltida författaren Dantes texter (s. 13). Med medelålderns hegemoni menas att både barn, unga och gamla ses som avvikande, och att det är vuxna i medelåldern som ses som normen. Detta menar Krekula, Närvänen och Näsman (2005) är anledningen till att ålder ofta inte tas upp i intersektionella analyser (s. 81).

Paulina de los Reyes och Diana Mulinari (2005) skriver att ålder är annorlunda än de andra faktorer som kön, klass, ras/ethnicitet som brukar tas upp i samband med intersektionella analyser av anledningen till den underordning eller överordning som kopplas ihop med ålder är något övergående (s. 240). Det kan jag visserligen hålla med om, men i förskolans specifika kontext menar jag ändå att kopplingen mellan ålder och handlingsutrymme är en viktig fråga för oss som ska omsätta läroplanens demokratimål i praktiken. Vi som arbetar i förskolan möter bara de barn vi arbetar med under ett par år av deras uppväxt, därför menar jag att man inte kan se barnens delaktighet och inflytande över sina liv som något som kan vänta till senare.

Hittills har denna text bara handlat om hur handlingsutrymme och makt kopplas ihop med ålder i relationen mellan vuxna och barn, men även inom barngrupper är ålder en viktig faktor. *Att vara stor* är något som barn kopplar samman med hög social status, vilket exempelvis Klara Dolk (2013) beskriver i sin doktorsavhandling (s.101).

2. SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Syftet med min undersökning är att försöka få syn på hur makt och inflytande kopplas till ålder i nyare svenska bilderböcker riktade till barn i åldrarna 2-6.

Mina forskningsfrågor är:

- Vilka roller och funktioner i narrativet ges karaktärer utifrån deras beskrivna ålder?
- På vilka sätt förhandlas makt mellan barn och vuxna i texten?

3. TEORIANKNYTNING

3.1 BARNDOM

Mina teoretiska perspektiv på barndomen och barn är hämtade från vad James, Jenks och Prout (1998) kallar för *childhood studies*. De beskriver detta som ett tvärvetenskapligt forskningsfält som präglas av en syn på barn som sociala aktörer med allt vad det innebär. Detta menar författarna är något som står i motsatsförhållande till äldre teoribildning om barn och barndom, där barn ses ur ett bristperspektiv och där större vikt läggs vid barnet som blivande vuxen (s. 146, s. 196-199, s. 207-208).

Jag betraktar här barndomen som kultur snarare än natur, jag ser den alltså som något som skapas genom olika idéer och praktiker som rör barn. Detta leder till att mitt fokus inte hamnar på processer som rör barns växande och utveckling (Frønes 1994, s. 143) utan på hur barn som grupp betraktas och behandlas i sitt sammanhang, i detta fall vårt samtida Sverige.

I mina val av perspektiv finns det delar av både socialkonstruktivism och socialstrukturalism. James, Jenks och Prout (1998) påpekar visserligen att det finns avgörande skillnader mellan dessa synsätt, särskilt gällande frågor om universalism och partikularism samt förändring och kontinuitet (s. 206). Då de båda synsätten ändå ofta liknar varandra i sitt fokus på barn som en del av och en produkt av sitt sammanhang så menar jag att detta är rimligt att göra. James, Jenks och Prout (1998) påpekar också att det inte är täta skott mellan de teoretiska perspektiv de presenterar (s. 26).

Lea Shamgar-Handelman (1994) skriver att man kan se produktionen av barndom som ett sätt att skapa bra eller goda barn, vilket krävs för samhällets fortlevnad. Utifrån författarens perspektiv är barndomen och därför även barn något som måste göras. När man ser barndomen som ett socialt fenomen så leder detta till att det som utmärker den varierar mellan olika tider och sociala sammanhang. Shamgar-Handelman (1994) menar att man kan se en minsta gemensamma nämnare mellan olika kontexter i form av att barn definieras som *intevuxna*, och att barndomen är den tidsperiod av en individs liv då den ska skaffa sig de förmågor som den anses behöva i sitt samhälle. Detta leder enligt författaren till att man kan inta ett perspektiv på barn som en kontinuerligt existerande grupp i samhället, även om individerna som utgör denna grupp ständigt byts ut (s. 249-250).

Shamgar-Handelman (1994) menar att det finns en ständigt pågående konflikt mellan olika grupper i samhället, exempelvis föräldrar och stat, över rätten att definiera barndomen. Detta är inget jag går in närmare på i och med att det ligger utanför syftet med min analys, men hon

gör dock poängen att den grupp som tycks ha minst möjlighet att påverka konstruktionen av barndomar är just gruppen barn, detta eftersom synen på barn som ofärdiga vuxna leder till att barn utestängs från socialt ansvar och deltagande (s. 252-255, s.263-264).

James, Jenks och Prout (1998) skriver att det i synen på barn och barndom som en social konstruktion finns ett grundantagande om att det inte existerar ett universellt barn. Detta beror på att ordet barn får olika innebörd i olika kontexter och att de materiella och sociala förhållanden som barnet lever med varierar mellan olika kulturer och tider. En svaghet eller risk som författarna menar finns i och med ett sådant teoretiskt antagande är att det kan leda till att man som forskare bortser från barn som sociala aktörer som besitter egen agens i olika sammanhang och att man missar att ta hänsyn till barns egna upplevelser (s. 26-27, s. 138). Eftersom jag i min studie bara analyserar text, och alltså inte ens går i närheten av ett levande, subjektivt barn under arbetets gång, menar jag ändå att jag kan välja att bortse från just de individuella och unika barnen och deras upplevelser.

3.2 MAKT

Makt kan enligt Paulina de los Reyes och Diana Mulinari (2005) ses som något rörligt och komplext, som uttrycks och uppstår genom fördelningen av materiella resurser, språkpraktiker, handlingar och ideologier, som i sin tur själva är föränderliga. Makt kan alltså ses som något som görs i interaktioner mellan människor. Författarna poängterar dock att bara för att man kan fokusera på individers handlingar så betyder det inte att dessa uppstår i ett vacuum, en persons handlingsmöjligheter styrs enligt dem av historiska och samhällsliga förhållanden, så som ekonomi, ideologi och organisering av samhället (s. 11, s. 23).

Det kan vara bekvämt att värja sig mot att använda begreppet makt, eftersom det kan ha konnotationer till exempelvis förtryck, men jag menar att när man antar ett relationellt perspektiv på makt, så blir det mer nyanserat än så. Om man ser makt som något som uppstår just i interaktionen mellan människor så leder det ju visserligen till att makt kommer att existera som en dimension av alla relationer, men det är viktigt att komma ihåg att den maktdimensionen som uttrycker sig i de flesta relationer inte motsvarar den ojämlika maktbalans som kan finnas mellan exempelvis ägaren av ett multinationellt företag och en av dennas anställda.

Även makt som den uttrycks mellan två väldigt ojämlika parter, exempelvis barn och vuxna behöver inte vara tyrannisk till sin karaktär utan kan ha som syfte att skydda den som anses behöva skydd. Jens Qvortrup (1994) kallar denna välvilliga maktutövning för paternalism,

och ger som exempel på detta den marginalisering som barn utsätts för, för deras eget bästa (s. 21-22). Det finns många exempel på hur barn marginaliseras i samhället, det allra tydligaste skulle kunna vara att barn inte är myndiga och alltså inte har rätt att fatta vissa typer av beslut, som att rösta i val. Vad jag dock tycker är viktigt att poängtera är att även i den mest välvilliga maktutövning kan den som har möjlighet att utöva makten göra det eftersom den har en position där den kan besluta att den andra parten inte själv kan avgöra vad som är dennes eget bästa. Vuxnas syn på barn som i behov av skydd, leder alltså till kontroll och begränsningar av barns handlingsmöjligheter (Näsman 1994, s. 169; James 2011, s. 167, s. 173).

3.3 DISKURS

Begreppet diskurs kan betyda olika saker beroende på vilken teoretisk skola man vänder sig till men oberoende av vilken definition man använder sig av så handlar det om hur ofta omedvetna föreställningar om världen formar människors tolkningar och handlingar. I och med användningen av begreppet gör man alltså grundantagandet att människors upplevelser är bundna till sin kontext. Det behöver inte nödvändigtvis betyda att man fullständigt avfärdar tanken på att det skulle finnas en objektiv verklighet, man menar främst att det inte går att förstå den utan att luta sig mot kultur- och tidsbundna föreställningar om sin omvärld (Boréus 2011, s. 150-151; Fairclough 1992, s.3; Foucault 1993, s. 37).

Trots att jag i min uppsats inte kommer att genomföra en kritisk diskursanalys, som beskrivs av Fairclough (1992), så använder jag mig av dennes definition av begreppet, som är betydligt mer avgränsat än exempelvis Foucaults då det endast används för att beskriva språkanvändningen i text eller tal kring ett visst ämne (Fairclough 1992, s. 63). I och med att Fairclough (1992) ser språkanvändningen som en social handling, är diskursen enligt hans perspektiv en handling, "a mode of action" (s. 63) lika väl som en representation av något; "a mode of representation" (s. 63). Enligt detta perspektiv finns det ett förhållande av ömsesidig påverkan mellan diskurserna och sociala strukturer i samhället. Man kan se det som att hur man talar eller skriver om ett socialt fenomen, exempelvis en viss grupp människor påverkar dessa, deras skyldigheter, rättigheter och handlingsmöjligheter. Men påverkan sker även åt andra hållet människors handlande kan påverka beskrivningen av verkligheten (Fairclough 1992, s. 45, s. 64-67). Enligt Faircloughs perspektiv skapar diskursen den sociala världen på tre olika vis. Den konstruerar identiteter eller subjektpositioner, det vill säga handlingsramar som följer med en viss social position eller roll, den konstruerar även sociala relationer, samt slutligen också kunskaps- och trossystem (Fairclough 1992, s. 64).

4. TIDIGARE FORSKNING

4.1 FORSKNING OM RELATIONEN MELLAN BARN OCH VUXNA OCH BARNES INFLYTANDE OCH DELAKTIGHET.

Klara Dolk (2013) poängterar att relationen mellan barn och vuxna alltid är asymmetrisk när det kommer till makt och hon menar även att detta förstärks i förskolan. Detta innebär dock inte att barn inte kan utöva makt i dessa relationer eftersom det i förskolans praktik finns ett utrymme för motstånd (s.31-32). Dolk (2013) tolkar förekomsten av detta som något positivt, att detta betyder att barnen upplever att de har en möjlighet att faktiskt påverka sin tillvaro i förskolan. Dock fann hon att förskollärarna i studien hade en tendens att tolka barns motståndshandlingar som en typ av misslyckande, då de värderade glada och nöjda barn högt, och tycktes se detta som ett tecken på en lyckad verksamhet. Alltså förklarade de gärna barn som inte var glada och nöjda utifrån ett mognadsperspektiv. Detta menar Dolk (2013) är ett sätt att individualisera barns missnöje eller motstånd (s. 218-219, s. 223-224).

Katarina Ribaeus (2014) fokuserar i sin avhandling främst på hur demokratiarbete kan bedrivas i förskolan, samt att utarbeta analysverktyg för att synliggöra detta. Detta gör att hennes studie delvis har ett annat fokus än min, men den är ändå av intresse för mig eftersom hennes empiriska material består av beskrivningar av hur lärare talar om sin maktrelation till barnen, samt hur denna makt förhandlas i verksamheten.

Enligt Ribaeus (2014) är det i stor utsträckning de vuxna som villkorar och definierar barnens delaktighet och inflytande. Förskollärarna känner att barnen måste uppfylla vissa kriterier, som att kunna lyssna på andra och ha goda relationer till både kamrater och de vuxna för att barnen ska kunna få inflytande och rättigheter i verksamheten (s.103, s. 126-127). Författaren ser barns motstånd och regelbrott som en del av deras sätt att skaffa sig inflytande. Hon visar även att det finns strukturella hinder för barnens reella inflytande i förskolan. Exempel på sådana kan vara miljö, gruppstorlek, barns ålder, tid samt inställningar hos de vuxna, som rädsla att förlora kontroll. Även om förskollärarna i sina arbetslagsmöten och liknande uttrycker att de tycker att frågor om barns inflytande är viktiga, tycks de enligt Ribaeus ha svårt att omvandla dem till konkreta mål och implementera dessa i sitt arbete (s. 74-75, s. 118,s.126-127).

4.2 FORSKNING OM BARNBÖCKER

4.2.1 PEDAGOGER OCH BILDERBÖCKER

Maria Simonssons avhandling *Bilderboken i förskolan* (2004) bygger främst på etnografiska undersökningar från två olika förskolor. Det främsta målet med studien var att undersöka vilka praktiker kopplade till läsning och böcker som förkom på förskolorna. Avhandlingen innehåller dock även ett kapitel som bygger på fokusgruppsintervjuer med pedagoger där de redogör för sin syn på bilderböcker och läsningen av dessas roll i förskolan. Detta kapitel visade sig innehålla information som visade sig vara relevant för mitt projekt.

Samtliga pedagoger som Simonsson (2004) talade med framhöll att bilderböcker var viktiga för barn, och att dessa därför hade en given plats i förskolan. Pedagogerna menade att böckerna var värdefulla för att föra in barnen i en kulturell gemenskap, och att de upplevde att det var viktigt att böckerna kunde vara till nytta för barnen. Detta genom att stimulera språkutvecklingen, öva koncentration, lyssnande och fantasi hos barnen, samt att barnen genom vad pedagogerna ansåg var bra böcker även kunde lära sig andra saker, så som problemlösning. Eftersom pedagogerna i Simonssons (2004) studie anlade ett förmedlingsperspektiv på bilderboken ansåg de att det var mycket viktigt att de böcker som fanns på förskolorna var begripliga för barnen, både gällande språk och tematik. Allt för tunga ämnen, så som döden och skilsmässor ville de inte läsa om, eftersom de ansåg att detta bara skulle oroa barnen i onödan, och inte träna deras fantasi (s. 96-114).

4.2.2 ETT LITTERATURVETENSKAPLIGT PERSPEKTIV PÅ BILDERBOKEN

Maria Nikolajeva och Carole Scott (2001) menar att bilderboken är en unik litterär genre. Trots att bilderböcker främst riktar sig till barn menar författarna att dagens bilderböcker inte kan betraktas som enkla när det kommer till berättarteknik, utan har specifika genredrag som är mycket sofistikerade. Nikolajeva och Scott (2001) menar att bilderböcker under 1900-talet kommit att bli allt mer mångtydiga, och lämnar större luckor åt läsaren att själva fylla i, detta menar de speglar samhällets allmänna utveckling och nämner särskilt postmodernismen som en viktig faktor till detta (s.259-260, s. 262).

Mia Österlund (2008) skriver i en artikel där hon analyserar två av Carin och Stina Wiréns böcker ur ett ålders- och genusperspektiv att barnböcker ofta skildrar "en fortgående förhandling av makt mellan generationer"(2008, s. 4), eller som man också kunde uttrycka det, konflikter mellan vuxna och barn. I bilderböckerna ifrågasätts ofta barnets underordning. Dock menar Österlund (2008) att barn i bilderböcker ofta ges ett mycket större

handlingsutrymme än barn i verkligheten har, författaren menar att berättelserna i dessa avseenden är utopiska (s. 4-5).

4.3 ÖVRIG LITTERATUR- ATT INTE VARA BEBIS

Anette Hellman (2008) fann under en etnografisk undersökning av två olika förskolor att positionerna stor flicka och stor pojke var kopplade till inflytande i barngruppen och därför åtråvärda för barnen. Hon menar att ålder i detta sammanhang inte bara är ett mått på antal levda år, utan kopplas till verbal förmåga, kroppsstorlek, och erfarenhet, alltså att den sammanflätas med andra maktordningar. Hellman (2008) fann att både barn och vuxna benämner barn som bebis som en del av sin maktutövning, men att detta sker på olika sätt. Barnen benämner sina kamrater bebis för att kontrollera deras inflytande i lekar, eftersom bebispositionen innebär att vara tyst och lyda den som har en vuxen eller stor position i leken. Barnen kunde också använda benämningen för att retas, och för att påvisa en kamrats bristande kunskap. Hellman (2008) fann att de vuxna benämnde barn som bebis i olika situationer när det gällde pojkar eller flickor. Pojkar kunde riskera att kallas för bebis när de inte orkade med fysisk ansträngning eller obehag som de ansågs klara av. Flickor riskerade däremot att få bebisepitetet om de upplevdes som oansvariga eller ohjälpsamma (s. 59-61, s. 64, s.66).

5. METOD

5.1 TEXT OCH BILD

I bilderböcker samspelar oftast bild och text, och det är först när dessa betraktas som en sammanhållen enhet som man kan förstå berättelsen (se: Nikolajeva och Scott 2001). Detta gör att jag i analys- och resultatkapitlen använder mig av ett brett textbegrepp, där både bilden och det skrivna ordet ingår. Hur jag definierar begreppet bilderbok tas närmare upp i avsnitt 6.1.

Om jag kort ska beskriva hur jag närmar mig bilder i detta arbete, så anlägger jag vad Sparrman, Torell och Åhrén Snickare (2003) kallar för att ta ett öppet semiotiskt perspektiv på bilder, där dessa ses kommunikativa och meningsbärande (s.12-13). Det är alltså inte bildernas estetiska kvaliteter och utformning jag tittar på i mina analyser, utan vad de säger mig som mottagare.

För att min uppsats ska vara läsbar för personer som inte har något intresse för litteraturvetenskap eller vana av att analysera skönlitterära texter använder jag mig oftast av

de mer vardagliga orden huvudperson, orsakssamband och berättelse eller handling istället för begreppen protagonist, kausalitet och narrativ. Jag har läst mitt material med fokus på just dessa begrepp. Jag har ställt frågor om vilka typer av personer som kan vara en huvudperson, och vilka som inte kan vara det. Jag har även undersökt hur handlingen drivs av olika karaktärers handlande och hur olika karaktärer beskrivs, i ord eller bild, samt vilka typer av föremål och miljöer de förknippas med.

5.2 DISKURSANALYS

Vid diskursanalys söker man inte svar på frågor om människors objektiva och essentiella väsen, utan hur människors föreställningar, tal och handlingar formar deras värld (Börjesson och Palmblad 2007, s. 8). I avsnitt 3.3 förklarade jag min syn på diskursernas roll i formandet av den sociala verkligheten och att jag i denna text utgår från Faircloughs smala diskursbegrepp som enbart infattar språk, i form av tal eller skrift. För att sätta in min analys i ett större perspektiv kommer jag i följande kapitel att koppla ihop den med resultat från tidigare forskning. Eftersom jag använder det mer begränsade diskursbegreppet, så kommer jag att kalla exempel från tidigare forskning som inte rör just språkanvändning för sociala praktiker. Detta eftersom handlingar enligt mitt teoretiska perspektiv visserligen är sammanbundna med diskurser, men ändå ses som delvis separata (Fairclough 1992, s. 64-67).

Även om jag använder mig av diskursbegreppet så som det används inom kritisk diskursanalys, som beskrivs av Fairclough (1992), så använder jag mig inte av hans analysmetoder, detta eftersom de med sitt starka fokus på lingvistisk språkanalys ligger utanför mitt kompetensområde. Anledningen till att jag ändå väljer att använda hans begreppsdefinition är att den som han påpekar, ger människor agens, eftersom han menar att människor skapas som subjekt genom diskurser och diskursiva praktiker, men att de även är kapabla att omforma dessa genom sina handlingar (1992, s. 45).

Jag är inte bara intresserad av vad som sägs, utan även vad som utesluts och inte berörs i böckerna. Detta eftersom även detta är en viktig nyckel till föreställningar om vad som ses som passande eller opassande, eller till och med onaturligt att tycka och uttrycka (Foucault 1993, s. 8-9, s. 14, s. 15).

5.3 INSPIRATION FRÅN HOW PICTUREBOOKS WORK

Jag hämtar inspiration till hur bilderböcker kan läsas och analyseras från Nikolajeva och Scott (2001). Deras undersökning av bilderböcker är gjord ur ett semiotiskt perspektiv och handlar främst om hur bilderbokens två nivåer, bild och text samspelar för att bilda ett

sammanhängande narrativ. Vad som är viktigt att komma ihåg när det gäller Nikolajeva och Scott (2001) är att de i undersökningen helt bortser från hur böckerna faktiskt läses av den tilltänkta publiken, det vill säga barn (s. 260). Detta är dock inte ett problem för mina syften, eftersom även jag bortser från hur böckerna faktiskt används. Det är dock även värt att notera att deras bok inte är utan kritiker (se Simonsson 2004 s. 27-29).

Jag väljer att luta mig mot deras beskrivning av dynamiken mellan bild och text i bilderböcker, eftersom den ger mig möjligheten att göra en närmare och noggrannare läsning. Jag har även tidigare erfarenheter av att analysera bilderböcker utifrån deras perspektiv och jag tror att även om jag försökte ta till mig andra teorier och perspektiv så skulle jag vara färgad av detta. Syftet med denna läsning av böckerna är bara att få ut en mer detaljerad beskrivning eller tolkning av dem, som sedan ligger till grund för vidare analys, så därför vill jag inte gå in på djupet i litteraturvetenskapliga kontroverser.

Nikolajeva och Scott (2001) visar att det finns många olika sätt som bilder och text kan samspela på i bilderböcker, från total samstämmighet till total frikoppling av bild och text, så att de berättar var sin historia. De menar att det vanligaste är att bild och text tillsammans berättar historien, men att det ofta är texten som är den drivande delen av narrativet och bilderna mer fungerar som en illustration. Nikolajeva och Scott (2001) menar alltså att texten ofta är mer förklarande till sin karaktär och beskriver exempelvis motivationer och tankar, medan bilden ofta expanderar texten, exempelvis genom att visa saker som inte nämns men som får betydelse senare i berättelsen. De påpekar också att det förekommer att både bilden och texten lämnar samma luckor öppna för tolkning (s. 8-12, s. 14-16, s. 17).

Nikolajeva och Scott (2001) menar att hur olika karaktärer är placerade rumsligt ofta ger en inblick i vilken roll de spelar, att karaktärer som avbildas som stora och är centralt placerade är viktiga i berättelsen. Den rumsliga placeringen i förhållande till andra karaktärer används även för att uttrycka karaktärens förhållanden och attityder till varandra. Vad som dock är viktigt att komma ihåg i samband med detta är att det baseras på konventioner för bildkomposition och inte är något absolut (s. 83).

6. MATERIAL

6.1 URVAL

Jag definierar bilderböcker som böcker som oftast är riktade till yngre barn, där boksidorna snarare domineras av bild än av text, och som saknar kapitelindelning.

Jag utslöt pekböcker eller faktaböcker för barn ur mitt material, eftersom jag ville undersöka böcker som berättade en historia. I böckerna finns karaktärer som identifieras som barn och karaktärer som identifieras som vuxna. Böckerna är alla skrivna de senaste tio åren och de är skrivna på svenska. För att hitta böcker med stor spridning valde jag att sammanställa utlåningsstatistik från 2013 från bibliotek i olika delar av landet. Det saknas nationell statistik över vilka böcker som är de mest utlånade på landets bibliotek, därför sammanställde jag en egen lista utifrån olika biblioteks egna statistik. Alla böcker som jag analyserat fanns med på minst två olika topplistor. Jag använde mig av statistik från biblioteken i Stockholm, Göteborg, Umeå med omnejd, Eskilstuna, Tingsryds kommun och Värmland. Skälet till att det blev just dessa bibliotek är helt enkelt att de hade lättillgänglig statistik som jag kunde använda, och det finns därför ett stort mått av godtycklighet i min sammanställning. Dock hade godtyckligheten blivit ännu större om jag bara använt mig av Stockholms stadsbiblioteks topplista.

I bilaga 1 finns en förteckning över karaktärer och sammanfattningar av handlingen i de bilderböcker som jag analyserat. Här följer en lista över dem:

Bergström, Gunilla (2013) *Skratta lagom, sa pappa Åberg.*

Lindgren, Barbro(2007) *Nöff nöff Benny*

Lindenbaum, Pija (2010) *Kenta och barbisarna*

Lindenbaum, Pija (2011) *Gittan gömmer bort sig.*

Wirsén, Stina (2011) *Vem städar inte?*

Wirsén, Stina (2011) *Vems bebis?*

7. ANALYS

7.1 VUXNA ÄR POTENTIELLT FARLIGA.

I alla mina analyserade böcker påverkas hela eller delar av handlingen av idén om att vuxna, som dessutom är närstående till huvudpersonen utgör en potentiell fara. Detta är olika starkt uttalat, och nedan följer en redogörelse för hur detta kommer till uttryck i de respektive böckerna.

Bergström, Gunilla (2013) *Skratta lagom, sa pappa Åberg.*

I denna bok visar sig visserligen pappa Åberg vara en allierad till de yngre barnen, Alfons och Milla när deras äldre kusiner förstör deras lek och skyller ett bråk på dem. Men skälet till att han fungerar som en effektiv allierad är att han med sin vuxenhet upplevs som ett möjligt och verkligt hot av barnen. På de uppslag då han hotar att straffa de som började det stora bråket har han ett kroppsspråk och gester som tar stor plats. Detta får honom att framstå som aggressiv, vilket lägger extra tyngd bakom hoten.

Lindgren, Barbro(2007) *Nöff nöff Benny*

Efter att Benny och hans lillebror trots deras mammas uppmaning ramlat i pölen, lillebror för att han puttats i och Benny trillat i med flit, bestämmer Benny att de inte kan gå hem. Istället gömmer sig barnen i skogen. Varför han fattar sitt beslut är inte tydligt, vare sig i bild eller text, därför går det inte att som läsare veta ifall hans beslut beror på att han är rädd för mammans reaktion på att de smutsat ned sig eller att han fattar beslutet utifrån en lek med tanken på att hans mamma skulle reagera negativt på att få hem två smutsiga barn. Jag är dock böjd att välja den senare tolkningen då Bennys mamma i de bilder där hon är med har ett kroppsspråk som tycks utstråla omsorg om sina barn.

Lindenbaum, Pija (2010) *Kenta och barbisarna*

Hotet från vuxna är inte så tydligt uttalat i denna titel, men något som löper genom delar av texten är Kentas sökande efter bekräftelse från sin pappa. I detta kan man även lägga in en rädsla för att inte bli godkänd.

Jag läser ut detta utifrån hur Kenta och hans pappa porträtteras i förhållande till varandra i bild, hur Kentas och pappans blickar är riktade, och hur det både i text och bild blir tydligt att Kenta inte vill dela med sig av sitt intresse för barbie dockor med sin pappa.

Lindenbaum, Pija (2011) *Gittan gömmer bort sig*.

Hjördis dagmamma Puma tycks vara någon som huvudpersonen Gittan ser upp till. En katalysator i handlingen är att Puma blir arg på Gittan som tappat en bebis som hon burit på. Pumas reaktion får Gittan att bli rädd, orolig och skamsen, så pass att hon inte kan berätta för sin pappa vad som hänt och måste gömma sig i en garderob. Att hon inte kan berätta för sin pappa tolkar jag beror på att hon är rädd för hans reaktion.

Wirsén, Stina (2011) *Vem städar inte?*

I denna boks mest emotionella del börjar nalles föräldrar bråka under städningen, detta visas i bild från nalles perspektiv, hans föräldrar tar upp hela den centrala delen av uppslaget, de har arga ansiktsuttryck med öppna munnar och pappan pekar anklagande på mamman. Runt dem är ett elliptiskt moln av svarta streck och ord, som visar hur de kastar anklagelser mot varandra. Bredvid detta står nalle, med en tår i ena ögat.

Wirsén, Stina (2011) *Vems bebis?*

Kattens tillvaro hotas när hans adoptivföräldrar får ett eget barn. Detta framkommer först på ett uppslag i slutet av historien, eftersom katten innan dess tycks utgå från att någon annan ska ha bebisen, eftersom det var så det gick till när han kom till sin familj.

Denna existentiella kris är dock inte så tydligt utskrivna, och min tolkning kan vara vuxcentrisk. Jag läser ut den från kattens oroade ansiktsuttryck exempelvis då hans föräldrar ska till BB och när de kommer hem med hans lillebror.

7. 1.1 SAMMANFATTNING

Den fara som kommer från vuxna i det undersökta materialet är inte främst fysisk, utan snarare drivs barnen av en rädsla för att förlora godkännande, skambeläggas eller skällas ut.

Denna fara förekommer i olika utsträckning, i vissa fall som i *Nöff nöff Benny*, *Gittan gömmer bort sig*, *Skratta lagom*, *sa pappa Åberg* och *Vem städar inte?* driver den direkt handlingen

framåt och fungerar som katalysator. I *Kenta och barbisarna* och *Vems bebis?* är inte vuxnas potentiella farlighet lika stark framträdande, men kan ändå uppfattas som närvarande.

7.2 SMÅ BARN ÄR INTE SUBJEKT

I detta stycke fokuserar jag på vilken roll karaktärer som är uppenbart yngre än huvudpersonerna spelar i berättelsen. I *Vem städar inte?* och *Skratta lagom, sa pappa Åberg* finns inga småbarn eller bebisar, därför tas dessa titlar inte upp här. I den senare boken finns det visserligen äldre och yngre barn, men inga som kan kallas för småbarn.

Lindgren, Barbro (2007) *Nöff nöff Benny*

Bennys ej namngivna lillebror är närvarande i alla bokens illustrationer, han avbildas som mindre i storlek än Benny, och har flera attribut som pekar på att han är ett litet barn, han har blöja, napp och ett gosedjur i handen.

Lillebror är inte, som är fallet i andra böcker undanträngd ur bildkompositionen, men intar inte centrala positioner på baksidan på egen hand utan bara i egenskap av Bennys följeslagare. Lillebror ger med ett undantag inte uttryck för några egna åsikter, önskningar eller känslor som inte överensstämmer med sin storebrors, och som först av texten tillskrivits Benny. Utifrån detta kan man tolka det som att perspektivet historien är berättat ur tar Bennys parti, och så att säga tolkar hans tankar och inre processer på ett sätt som den inte gör för övriga karaktärer. Alltså kan man se det som att lillebrors konsensus med Benny tillskrivs lillebror av Benny genom berättarperspektivet.

Lillebror gör också enbart ett yttrande som inte är ett eko av vad hans bror precis sagt, detta då han säger – nöff direkt efter att hans bror sagt att de skall springa hem, vilket de också gör. Nöffet kan alltså tolkas som ett jakande svar.

Lindenbaum, Pija (2010) *Kenta och barbisarna*

I denna bok figurerar småbarn, eller småungar som de benämns i texten, bara i relation till de större barnen då de kommer i vägen för de stora killarnas krigslekar och då Kenta under vilan funderar på sin egen tillvaro som småunge. Texten ger dock ingen inblick i vad Kenta tänker om denna.

Småbarn är i illustrationerna placerade i utkanten av bilden, med ett undantag där en liten flicka med skrämmd uppsyn ses fly från pojkarna som invaderat gungbrädan hon lekt på. Detta

ger små barn något av en statistroll i berättelsen, och de skulle kunna ses som en del av miljöbeskrivningen av förskolan.

Lindenbaum, Pija (2011) *Gittan gömmer bort sig*.

Hos Hjördis dagmamma Puma finns även två små barn. Dessa kallas omväxlande för dagbarnen/dagbarnet och småungarna. De beskrivs i texten i termer som små, att de inte kan gå eller prata och att de hasar långsamt. Dagbarnen är passiva i förhållande till Gittan, Hjördis och Puma. Särskilt Hjördis behandlar dem mer eller mindre som någon typ av leksaker, som kan plockas undan då de inte är roliga att leka med längre. Dagbarnens placering i bild är ofta, men inte alltid mindre central än de stora flickornas.

Wirsen, Stina (2011) *Vems bebis?*

I *Vems bebis* förekommer två små barn, eller rättare sagt bebisar. Den ena är Katten i berättelsen om när han blev adopterad och den andra är hans nyfödda lillebror.

Intressant nog så har båda dessa bebisar förmågan att titta ut från baksidan och möta läsarens blick, vilket skulle kunna läsas som en aktiv handling som klarar av att bryta fiktionen, något som jag kommer att behandla i avsnitt 8.1.3. Dessa bebisar är centralt placerade på de flesta uppslagen, men utför inga direkta handlingar. Däremot driver deras blotta existens handlingen, katten genom att bli adopterad och hans lillebror genom att ändra familjen på nytt. Dock skulle även exempelvis naturkatastrofer kunna driva handling på detta vis. Det är bara mamma, pappa och Katten som tillskrivs tankar, känslor och intentioner av texten.

7.2.1 SAMMANFATTNING

Små barn driver inte berättelsen framåt i de undersökta böckerna och de existerar främst i relation till andra karaktärer och deras handlingar. De tillskrivs inte tankar, intentioner och känslor i texten, utom som i *Nöff nöff Benny* i överensstämmelse med ett stort barn, eller som i *Nöff nöff Benny*, *Gittan gömmer bort sig* och *Kenta och barbisarna* där de blir ledsna till följd av ett stort barns agerande. Små barn på egen hand marginaliseras i bilderna i samtliga källor utom *Vems bebis?*.

7.3 BARN OCH VUXNA

Under denna rubrik beskriver jag hur barn och vuxna relaterar till varandra i mina källor, hur maktförhållanden uttrycks och hur makt förhandlas mellan barn och vuxna.

Bergström, Gunilla (2013) *Skratta lagom, sa pappa Åberg*.

I avsnitt 7.1 konstaterade jag att pappa Åberg genom att han kan inta en hotfull position, som av barnen i berättelsen ses som trovärdig utgör en god allierad till Alfons och Milla. Han får de stora kusinerna att ta ansvar för sina handlingar och städa upp efter sig genom att lura dem, samtidigt som kusinerna tror att de har lurat honom. Pappa Åberg har hört barnen och efter att han låtsats slå Alfons och Milla i ett stängt rum kommer han ut och låter kusinerna veta att han minsann vet att de började genom att förstöra Alfons och Millas lekbygge.

Att vuxna ibland tjuvlyssnar, eller bara råkar höra barn är något som etableras redan på det första uppslaget, och får också en viktig roll i upplösningen på historien.

Lindgren, Barbro(2007) *Nöff nöff Benny*

Genomgående i texten beskrivs Bennys vilja och intentioner som stammande från honom, det vill säga att de handlingar han utför säjs bero på att han vill utföra dem. Det finns dock en intressant motsägelse mellan vad som berättas i text, och vad som syns i bild i början av boken, då Benny ska gå ut och lillebror ska följa med. I texten står det att lillebror också vill gå ut, i bild ses han kämpa med att få på sig en mössa och i dörren står Benny, med armarna i kors, och slänger en uttråkad eller blasé blick på lillebror. I bilden ser man även mammans ben och en dammsugare. Jag har ju tidigare skrivit att jag menar att de intentioner, tankar och känslor som tillskrivs lillebror inte kommer från honom själv, utan tillskrivs lillebror av Benny. Jag menar dock att det i detta fall skulle kunna vara möjligt att det faktiskt är mamman som tillskriver lillebror viljan att följa med ut och leka. Jag menar detta utifrån Bennys uttråkade hållning, och mammans upptagenhet med dammsugningen.

Mamman har inte något stor roll i berättelsen, utan förekommer enbart i tre bilder. Som jag skrivit i avsnitt 7.1 leder brottet mot hennes uppmaning till att Benny och hans bror gömmer sig i skogen. Men eftersom barnen råkar ut för ett regnoväder på vägen hem får man som läsare inte veta vilken hennes reaktion på detta hade blivit.

Lindenbaum, Pija (2010) *Kenta och barbisarna*

Som jag skrev under i avsnitt 7.1 så menar att jag att Kenta tycks se upp till sin pappa och söka hans godkännande, det skulle också kunna tolkas som att pappan gärna vill att hans son ska likna honom. De båda karaktärerna avbildas med likadana frisyrier och byxor, de uppges också båda gilla fotboll. I en sekvens när Kenta vill ta med sin barbiedocka till förskolan, packar han själv sin ryggsäck och när hans pappa ändå tycker att han ska ta med sig sin fotboll så säger Kenta att den inte får plats. Hans pappa tycker att den ändå skulle göra det, men Kenta säger att det inte går och går iväg. Pappan tycks inte protestera mot detta.

Fröken försöker styra bort och avvärja pojkgruppens härjningar i kapprummet, på gården och under vilan men hennes kommentarer och uppmaningar får inget resultat, något som visar sig både i text och bild. När flickorna och Kenta leker i snickis så avbryts däremot deras lek när hon öppnar dörren för att ställa in en låda med tyger, detta eftersom de måste vara tysta och gömma sig bakom dörren eftersom de antagligen inte får vara där och leka. Så även om frökens aktiva försök att ändra pojkgruppens beteenden, och att tillrättavisa dem inte fungerar, så har hon genom sin blotta närvaro en kontrollerande effekt på flickorna och Kenta.

I *Kenta och barbisarna* spelar även förskolans rutiner in i att styra barnen. Även om pojkarna kan sägas göra motstånd mot dessa då de busar under vilan, så passar barnen i princip in sig i rutinerna av utevistelse, måltid, vila och fri lek.

Lindenbaum, Pija (2011) *Gittan gömmer bort sig*.

Puma tycks ur Gittans perspektiv vara en vuxen med många åtråvärda egenskaper, hon kan rita bilder på barnens armar och sätta på en diskmaskin och har nagellack. Gittan sägs i texten vilja vara nära Puma när hon är och hälsar på, och har ofta i bild sin blick riktad mot henne, på så sätt tycks Gittan egentligen vara mer intresserad av Puma än av den jämnåriga flickan Hjärdis.

I en sekvens, när Puma har lagt dagbarnen för middagsvila så hoppas Gittan att Puma ska rita på hennes arm. Men Puma vill läsa istället och säger att det inte går. Puma uppmanar flickorna att inte störa de sovande småbarnen, men Hjärdis lyssnar inte på henne. Senare

skäller Puma på Gittan, när hon tappat ett av småbarnen i golvet, detta får Gittan att fly hem till sig.

Wirsén, Stina (2011) *Vem städar inte?*

I *Vem städar inte?* är det tydligt att det är föräldrarna som bestämmer, nalle får inte äta frukost framför teven, han ska hjälpa till att städa fast han inte tycker att det är stökigt. Bortsett från föräldrarnas hårda ton i början av berättelsen är de ganska mjuka i sin styrning av nalle. När de upptäcker att han glömmer bort att städa sitt rum och leker istället så blir visserligen hans pappa sur, men säger bara åt honom att han får hjälpa till med grovsoporna vilket nalle uppenbarligen gillar.

Hela boken slutar med en humoristisk vändning som jag fann ganska intressant, när pappan och nalle kommer hem från återvinningen så ligger mamman och äter chips i sängen och läser en tidning. Mamman säger att hon *glömde städa, lite*, precis som nalle gjorde när han lekte istället för att städa. Detta visar en som läsare att föräldrarna inte heller gillar att städa, men att det är något som måste göras. Att bara låta bli och låta hemmet vara smutsigt tycks inte ens gå att formulera som tanke inom berättelsen.

Städtvånget gör uppenbarligen hela familjens lediga dag ganska miserabel, mamman och pappan är sura och börjar bråka, så att nalle blir tvungen att lösa deras konflikt. Nalle kanske är förmögen att göra detta eftersom han i sin roll som barn befinner sig utanför städtvångets diskurs och praktik, och därför kan sätta fingret på orimligheten i föräldrarnas beteende.

Även om det är tydligt att det är föräldrarna som sätter gränserna för nalle, och utifrån städtvånget bestämmer familjens aktivitet under ledigheten, så är de inte glada över detta. De tycks behöva nalles mer nyktra blick på situationen för att förstå att det inte är värt att ha ett storbråk över damningen i bokhyllan.

Wirsén, Stina (2011) *Vems bebis?*

Här framträder ett perspektiv på barn som det som ger vuxnas liv mening, kattens föräldrar är ledsna för att de inte kan få barn men blir glada då de adopterar honom. Samtidigt så är det också så att barnens liv är fullständigt villkorade av vuxna. Katten blir övergiven av sina biologiska föräldrar och tas till andra sida jorden av sin nya familj, men när kattens mamma

blir gravid och föder en ny bebis så lämnas den inte bort till en annan familj, som katten hade tyckt varit logiskt.

Skälet till att inte lämna bort den nya bebisen är enligt kattens pappa att de vill ha den kvar. Katten accepterar detta, på villkoret att han får bestämma mest, vilket hans föräldrar går med på. Bilden som åtföljer detta stycke finner jag intressant, och vill därför särskilt lyfta upp den. Kattens föräldrar ses sammansmälta, en bildkonvention som ofta återfinns hos Wirsén (Österlund 2008 s. 9). De sammansmälta föräldrarna lyfter upp katten i en gemensam kram, föräldrarna ler, pappan har slutna ögon och mammans synliga öga vilar på katten. Pappans huvud skymmer en del av kattens ansikte, som har en irriterad min och öppen mun, som om han protesterade mot upplyftningen och kramen. Jag tolkar denna bild som att Kattens mamma och pappa tycker att han med sin undran om vem som ska få bebisen har sagt något så där tokroligt, som vuxna ibland tycker att barn gör. Detta kommuniceras dock inte i texten, som konstant ligger nära kattens perspektiv.

7.3.1 SAMMANFATTNING

Det är bara i *Skratta lagom, sa pappa Åberg* som barn aktivt hotas med bestraffning av en vuxen, och även i den titeln så subverseras detta delvis genom slutklämmen där det slås fast att det är bättre att använda huvudet än att lösa saker med våld.

I den andra titeln där arga vuxna förekommer, *Gittan gömmer bort sig*, så är inte Pumas ilska strategisk för att korrigera Gittans beteende, utan tycks bero på Pumas genuina oro för att det lilla barnet som hon har ansvar för ska ha gjort illa sig.

I övrigt finner jag att maktdimensionen i relationen mellan barn och vuxna tar sig mindre tydliga uttryck, det handlar om att behålla vuxnas gunst, som i relationen mellan Kenta och hans pappa, samt i *Gittan gömmer bort sig*. Det kan också handla om tolkningsrätten av verkligheten som i *Vems bebis?* och *Vem städar inte?*.

Jag finner även exempel i böckerna när de vuxna karaktärerna inte lyckas i sin styrning av barn, jag tänker på frökens åtsägningar i *Kenta och barbisarna*, Pumas åtsägningar i *Gittan gömmer bort sig*, och mammans förmaningar i *Nöff nöff Benny*.

Den ojämna maktfördelningen mellan barn och vuxna visar sig även genom rutiner, som dagsrytmen på förskolan i *Kenta och barbisarna* och storstädningen i *Vem städar inte?*.

7.4 SEPARATIONEN MELLAN BARN OCH VUXNA

Under denna rubrik redovisar jag hur jag menar att barn och vuxna i de undersökta böckerna framställs, jag analyserar vilka föremål och aktiviteter som förknippas med barn respektive med vuxna.

I samtliga böcker är barn och vuxna ritade i en ganska naturalistisk storleksskala, de vuxna är helt enkelt större än barnen.

Bergström, Gunilla (2013) *Skratta lagom, sa pappa Åberg.*

I denna titel binds vuxenhet eller *att vara stor* samman med teknikanvändning. I början av boken då pappa Åberg sitter och myser gör han detta vid datorn och de stora kusinerna utmärks av den teknik de äger i form av mobiltelefon och en radiostyrd bil. Dessa två föremål poängteras både i bild och text, radiobilen används också för att förstöra Alfons och Millas bygge.

De två yngre barnen Alfons och Milla ses leka med mer traditionella leksaker, klossar, dockor, actionfigurer och kriter och även andra föremål som kartonger, filter och krukväxter. Det vill säga leksaker och föremål som kräver en aktivering genom fantasi för att de ska kunna ha ett syfte. Detta särskiljer dem från exempelvis en dator eller telefon som har inbyggda funktioner som det är upp användaren att utnyttja. Den radiostyrda bilen befinner sig i ett mellanläge, då den både är teknik och leksak.

Lindgren, Barbro(2007) *Nöff nöff Benny*

I denna titel skiljs barn och vuxna åt utifrån vad de gör, Benny och hans lillebror ses leka och äta, medan deras mamma ses städa och ta hand om barnen. Även här används teknik enbart av mamman som ses dammsuga.

Lindenbaum, Pija (2010) *Kenta och barbisarna*

I Kenta och barbisarna finns de vuxna i berättelsens utkant, Kentas pappa tycks i några av bilderna vänta på honom. Fröken befinner sig i periferin rent bokstavligt, hon är vid samtliga tillfällen då hon är avbildad ute i kanten av sidan. De stora barnen tar däremot upp centrala positioner på uppslagen, deras lekar och sociala förhandlingar beskrivs noga i både text och bild. Detta ger ett sammantaget intryck av att det inte är de vuxna som är centrala vare sig i barnens tillvaro på förskolan, eller i själva berättelsen.

Lindenbaum, Pija (2011) *Gittan gömmer bort sig*.

Även i denna titel är teknikanvändning förbehållet vuxna, med Puma som har musik på datorn och diskar i diskmaskinen. De stora flickorna ses leka med olika föremål och leksaker. När Gittan blivit ledsen och orolig efter att ha fått skäll av Puma så fantiserar hon ihop en lek som verkar hjälpa henne att bearbeta sin oro. I garderoben där hon gömmer sig finns det nämligen djur som gillar när Gittan kastar dem hårt i golvet.

Wirsen, Stina (2011) *Vem städar inte?*

Det beteende som skiljer nalle från hans föräldrar är kanske främst hans lägre grad av självkontroll och koncentration på tråkiga uppgifter som visar sig i hans ovilja att städa. Jag skriver dock lägre grad, eftersom hans föräldrar också visar tydlig ovilja mot aktiviteten.

Föräldrarna skiljer sig visuellt från nalle genom sin förmåga att smälta ihop och bilda en föräldraenhet, de illustreras på detta sätt inte mindre än tre gånger, och skulle kunna läsas som en indikation på att de delar varandras känsloläge och inställningar. Nalle ingår inte i denna konstellation, och i en förlängning skulle den kunna läsas som en återspeglning av den sexuella attraktion som förutsätts vara grunden till tvåsamma förhållanden.

Wirsen, Stina (2011) *Vems bebis?*

Även i *Vems bebis?* är enbart mamman och pappan förmögna att smälta samman, här blir dock kopplingen till den vuxna sexualiteten starkare eftersom boken innehåller en graviditet. Hur bebisen hamnat i mammans mage beskrivs inte över huvud taget, och katten tycks inte heller vara intresserad av detta.

Denna bok sticker dock ut på ett sätt, detta genom att det är den enda titeln i mitt material där vuxna ses leka med barn.

7.4.1 SAMMANFATTNING

I de undersökta böckerna kopplas barndomen ihop med lek och fantasi, medan vuxenhet kopplas till hushållsarbete och teknikanvändning. I Stina Wirsens två titlar antyds det att det finns en dimension av vuxenskapet som barn är direkt utestängda ur, och att denna dimension är det som ligger till grund för familjebildningen.

8. DISKUSSION

8.1 HUR OLIKA KARAKTÄRER BESKRIVS UTIFRÅN ÅLDER

8.1.1 DE VUXNA

I min analys framkommer det att barn och vuxna har olika funktioner och uppgifter i berättelserna. Huvudpersonerna i berättelserna är i samtliga fall barn, medan vuxna existerar i relation till dessa. De vuxna i böckerna är alla på något sätt vårdnadsgivare åt barnen, antingen är de föräldrar eller omsorgspersonal. Vuxna som inte har den typen av ansvar gentemot barnen förekommer inte i böckerna på något annat sätt än som statister i bild. Det finns dock en spänning eller dubbelhet hos de vuxna som omsorgsgivare, eftersom jag funnit att deras möjliga farlighet ofta spelar en avgörande roll för att driva berättelserna framåt (se: avsnitt 7.1). Det är värt att notera att både direkt lydnad och bestraffningar av olika slag är så pass frånvarande i mitt material, vilket jag lyfter upp under nästkommande rubrik. Som jag tidigare skrivit är det som gör de vuxna farliga inte faktiska bevis på deras farlighet i form av förlust av godkännande eller reprimander, utan snarare förväntningen att de skulle kunna dra in sitt godkännande och kärlek till barnen eller bestraffa dem.

Jag menar att de vuxna i böckerna upprätthåller samhällsordningen, genom att som Kentas pappa representera en traditionell mansroll eller som nalles föräldrar som kämpar för att upprätthålla normer kring hur ett bra hem ser ut. Det som jag ser som det tydligaste exemplet är dock föräldrarna i *Vems bebis?* som rent bokstavligen säkerställer och för vidare sitt samhälle genom sin reproduktion. Man skulle visserligen kunna argumentera för att detta borde gälla samtliga föräldrar i de analyserade böckerna, men jag menar att i och med att *Vems bebis?* är den enda boken där familjebildning är så framträdande som tema så är den ett extra tydligt exempel på vuxnas roll som upprätthållare. Jag finner det intressant att Kattens föräldrar reproducerar sig både socialt, genom utlandsadoptionen av Katten samt biologiskt och socialt genom hans lillebror. Detta kan ställas mot Kattens biologiska föräldrar som inte har de materiella möjligheterna att reproducera sitt samhälle och sin kultur genom sin genetiska avkomma.

Man kan i böckerna finna att vissa saker är kopplade till vuxenhet, men ändå kan skildras för en barnpublik, här tänker jag på hushållsarbete och teknikanvändning, som jag ser som överlappande eftersom mycket hushållsarbete sker just genom teknikanvändning. Man kan se att det är de vuxna som kontrollerar tekniken, i varje fall gentemot yngre barn. Intressant nog är inte barnen i böckerna särskilt intresserade av att uppnå dessa aspekter av vuxenhet, vare sig de som är kopplade till arbete eller ens mer nöjesbetonad teknikanvändning. Detta finner

jag intressant, det skulle ju inte vara helt omöjligt att tänka sig en berättelse för barn från dagens Sverige som kretsar kring en konflikt om hur mycket teve-tid ett barn ska få ha, eller en helt konfliktfri historia om hur en mamma och hennes barn som spelar teve-spel tillsammans. Dessa böcker kan mycket väl finnas, men de har uppenbarligen inte hamnat i bibliotekens topplistor. Jag menar att detta visar på att böckerna jag analyserat genomsyras av en idé om den goda barndomen som ett oskyldigt tillstånd, där arbete och teknik inte hör hemma. James Jenks och Prout (1998) skriver att tanken om barnet som oskyldigt och rent har en lång historia i västvärlden, och menar att Rousseau är en viktig källa till dessa diskurser och tankar. Detta inneboende goda barn måste skyddas från alla former av elände och detta skyddsansvar ligger på de vuxna. Även om det så kallade oskyldiga barnet är en individ och person så är det främst en investering i framtiden eftersom de vuxnas skydd ska generera en god barndom, som ger upphov till en bra vuxen (s. 13-14).

Det finns även aspekter av vuxenlivet som utesluts helt och hållet ur böckernas världar, det gäller bland annat frågor om ekonomi, både i betydelsen privatekonomi och mer storskalig resursfördelning, sexualitet och föräldrarnas egna bekymmer och problem. I de flesta titlarna är detta helt och hållet utestängt från berättelsen, därför återkommer jag återigen till *Vems bebis?* för att konkretisera min poäng eftersom berättelsen nuddar vid många av dessa ämnen men inte lyfter upp och undersöker deras betydelse för Katten. Varför Kattens biologiska föräldrar inte kunde ta hand om honom, och varför hans föräldrar kunde åka och adoptera honom tas inte upp. Detaljerna kring hur hans lillebror kommit in i hans mammas mage, eller hur han kom ut undviks också, precis som de förhållanden som gör det möjligt för hans föräldrar att behålla sitt nya barn. Dessa saker undviks så till den milda grad att Katten tycks vara helt ointresserad av dem.

När man sätter fokus på vad som helt utesluts ur böckernas barndomar blir den skyddstanke jag tidigare nämnde ännu tydligare, de teman jag lyfte i det föregående stycket kan alltså inte enligt böckernas diskurs kopplas samman med barn och barndomen vilket i förlängningen gör att de hör till vuxenvärlden. Därigenom menar jag att barnen i böckerna främst konstrueras som *inte vuxna* (se avsnitt 3.1).

Denna skyddsdiskurs kan även ses i förskolans praktik. Dolk (2013) skriver att barnen på de undersökta förskolorna tycks ha lättare att prata om så kallade svåra frågor som rör identitet och strukturella orättvisor, så som funktionshinder, än vad pedagogerna har. Pedagogerna anger att de känner sig obekväma med att tala om sådant eftersom de är rädda att bli politiska,

att de menar att barnen kan vara för små för att förstå svåra ämnen som hemlöshet samt att de är rädda för att skapa problem genom att öppna barnens ögon för olikheter (s. 122-136). Även hos Simonssons pedagoger finner man liknande inställningar till barn, i hur de uttrycker sig om vad som kan vara lämpligt eller olämpligt innehåll i barnböcker (2004, s. 104).

Vad som dock är viktigt att poängtera i samband med den välvilliga skyddsdiskursen, som jag alltså menar återfinns både i mina analyserade böcker och hos pedagogerna i studierna av Dolk (2013) och Simonsson (2004) är att skydd och kontroll ofta sammanflätas och att idén om barn som skyddsbehövande lätt resulterar i deras handlingsutrymme inskränks (James 2011, s. 176; Näsman 1994, s. 168).

8.1.2 BARNEN

Precis som vuxna associeras med arbete i hemmet så utmärks barnen i böckerna av lekar och fantasianvändning. Lekar med andra barn visar sig ju i de flesta böckerna vara spelrum för olika typer av konflikter mellan barn, men generellt skildras ändå lek som något oproblematiskt. Barnen visas också i de flesta fall vara kapabla att lösa sina problem. Detta sker på ett liknande sätt i *Nöff nöff Benny*, där Rulle och hans bröder inte konfronteras för sina försök att förstöra leken, utan bara ignoreras, eller då Kenta lämnar pojkgruppen och istället söker sig till flickornas lek. Huvudpersonerna undviker helt enkelt det som de inte upplever som en rolig lek. I *Skratta lagom, sa pappa Åberg* så kräver ju situationen hjälp från en vuxen, och sättet Pappa Åberg avslöjar de som startade bråket på framhålls som ett gott exempel, och något att ta efter för både de stora och mindre barnen. Det är bara i denna titel som en vuxen behöver gå in och hjälpa barnen i sina konflikter, och där finns också en uttalad ålderskillnad mellan de som bråkar. Detta tolkar jag som att det finns en diskurs i böckerna av att jämnåriga barn skulle vara jämbördiga parter i en konfliktsituation, och därför inte behöver hjälp utifrån. Det skulle också i samband med detta kunna tolkas som att leken är barnens privata rum, där de vuxna inte har tillträde.

Om man nu vänder blicken mot den ensamlek som skildras blir diskursen av lek som ett barnseparatistiskt rum ännu tydligare. I både *Gittan gömmer bort sig* och *Vem städar inte?* använder huvudpersonerna sin ensamlek som ett sätt att slippa undan något som ger dem obehag. I *Gittan gömmer bort sig* är idén om fantasin som ett skydd allra tydligast, då Gittan i sin ensamlek omvandlar sitt misstag att tappa en bebis i golvet till själva syftet med leken, eftersom djuren som finns i garderoben tycker om att bli tappade i golvet. Diskursen om fantasin som något läkande och gott, och tydligt kopplat till barndomen finner man även hos

pedagogerna i Simonsson (2004), som ju menar att just berättelser med fantasiinslag är nödvändiga för barnen (s. 104).

Överlag skildras leken som förekommande i någon slags barnseparatistiskt rum, i vissa fall som i *Vem städar inte?*, rent bokstavligt i barnets eget rum. Även om man kan tala om att barnen har ett eget socialt och mental rum som de besitter i leken, är det intressant att titta på var dessa rum befinner sig. Jag har funnit barn som befinner sig i hemmiljö i samtliga titlar, men barn befinner sig även i andra typer av miljöer, på förskolan i *Kenta och Barbisarna*, utomhus i naturen i *Nöff nöff Benny*, samt i stadsmiljö och parken i *Vem städar inte?* och *Vems bebis?* respektive. Vad som är intressant att notera är att i de två sistnämna titlarna åtföljs barnet av den ena eller båda föräldrarna i dessa offentliga miljöer. Det finns alltså något som skiljer naturen från staden, som gör att den ena miljön är lämplig för barn att vistas oövervakade i, medan den andra inte är det. Man skulle kunna se det som att staden är ett vuxet rum, vilket även Ennew (1994) påpekar då hon noterar att barn utan sällskap av vuxna inte hör hemma i den moderna västerländska staden (s. 125). Nikolajeva och Scott (2001) finner i sin studie av bilderböcker även att barn kan ha en tendens att kopplas samman med just naturen i dessa. Att det är just i *Nöff nöff Benny*, där samtliga karaktärer är antropomorfa djur, det vill säga djur som liknar och beter sig som människor, gör detta än mer intressant. Detta eftersom författarna gör kopplingen mellan att teckna karaktärer som djur och just idén om det rena naturliga barnet, som inte är förstört av kulturen (s. 92).

Så precis som det finns rum i form av fantasin och leken, som är stängda för vuxna, finns det rum, det offentliga rummet och arbetsplatsen, som är stängda för barn eller dit barn endast får tillträde under uppsikt av vuxna. Detta menar jag återigen pekar på en syn på barndomen som något separat från vuxenheten, och som är ett speciellt och gott tillstånd, som behöver skyddas.

8.1.3 ETT ALTERNATIVT PERSPEKTIV PÅ SMÅBARNEN

Jag har funnit att små barn eller bebisar inte är subjekt, utan befinner sig i marginalen av berättelserna, både bokstavligt och bildligt. Positionen bebis eller litet barn, är ju som jag skrivit i avsnitten 1.3 och 4.1.2 något som är negativt laddat för äldre barn, och något som aktivt måste undvikas (Hellman 2008; James 2011 s. 174-175). Hellman (2008) visar även i sin studie att tillskriva ett barn lägre ålder utifrån dess beteende är en styrningsteknik som förekommer på förskolor (s. 66). Även om diskursen som rör bebisar i böckerna i min studie

inte verkar vara fullt så negativt laddad, så beskrivs de i mycket högre grad än de äldre barnen just i bristtermer, och är som sagt inte subjekt i berättelserna.

Jag vill dock problematisera detta en smula för att visa på att mitt initiala sätt att läsa småbarns roll i berättelserna på inte är det enda möjliga, särskilt inte när det kommer till två specifika uppslag i *Vems bebis?*. Som jag skrev i avsnitt 7.2 har både Katten då han är bebis och hans lillebror förmågan att låta sin blick lämna baksidan, och möta läsarens. Jag väljer just ordet förmåga i detta sammanhang eftersom jag i just denna läsning inspirerats av Phillip Sandifer (2011), en bloggare som skriver om populärkultur och som doktorerat i media studies. Han tolkar nämligen en karaktär som har förmågan att bryta den så kallade fjärde väggen, och titta ut från skärmen eller baksidan, som att den har förmågan att kontrollera

det medium den befinner sig i. Detta är som jag redan nämnt ett stickspår i min analys, men den öppnar upp till en reflektion om hur man kan se på de mycket små barnens agens. Det må vara så att spädbarn är helt utelämnade till sina vårdnadsgivare, men samtidigt så har de ju på sätt och vis förmågan att genom sin blotta närvaro kontrollera det medium de befinner sig i alltså verkligheten.

8.2 HUR MAKT FÖRHANDLAS MELLAN BARN OCH VUXNA I TEXTEN

8.2.1 NORMER OCH ORDNING

Som jag tidigare skrivit kontrollerar eller upprätthåller de vuxna i böckerna ordningen genom att de bär rutiner och normer av olika slag. Eftersom barnen själva tycks sakna kontroll över dessa saker, ser jag de vuxnas kontroll över tiden som en viktig del i hur makt fördelas mellan barn och vuxna i böckerna. Detta måste i och för sig problematiseras, eftersom individuella vuxna inte har fullständig kontroll över dessa saker så menar jag att det är mer lämpligt att tala om att de vuxna upprätthåller tiden än att de kontrollerar den.

De vuxnas upprätthållande av tid och ordning är något som inte i grunden utmanas av barnen i någon av titlarna vilket jag menar speglar den syn på vuxnas uppgift att skydda barn från saker som ansvar, som jag beskrev ovan. Visserligen försöker nalle i *Vem städar inte?* göra detta, då han framhåller att han inte tycker att det är stökigt, och då han glömmer bort att städa sitt rum och istället leker. Hur hans föräldrar reagerar på dessa omförhandlingsförsök finner

jag särskilt intressant. När han verbalt försöker övertyga sin mamma att det inte är stökigt möts han av ett tydligt motstånd, mamman säger ju åt honom att det inte är han som bestämmer det. När han däremot leker istället för att städa så stoppar visserligen hans föräldrar leken men han skälls inte ut, istället så får han följa med sin pappa till sopsorteringen. Som jag tidigare skrivit så finns det i böckerna en uppfattning om att lek och fantasi är något som tillhör barnen, därför skulle man kunna tolka det ovanstående som att nalle genom att göra motstånd genom att leka inte i lika hög grad utmanar föräldrarna som upprätthållare av ordningen eftersom han genom sin lek bara är ett barn. Hans öppna och verbala utmaning av normen att ha ett rent hem behöver däremot kontrolleras hårdare eftersom han på ett tydligare och mer vuxenlikt sätt utmanar ordningen som hans föräldrar behöver upprätthålla.

I det föregående stycket beskrev jag hur vuxnas upprätthållande av ordningen inte ifrågasätts eller problematiseras, utifrån detta kan man tänka sig att detta förhållande speglar en tanke om att samhället är något som barnen, när de vuxit upp ska överta i sin rådande form. Det handlar alltså om en idé om att barnen genom sin barndom ska växa in i en rådande livsform, som de som vuxna skall upprätthålla och förvalta, så som generationen innan dem gjorde (jfr Shamgar-Handelman 1994). Tanken om att barn ska överta samhället och behöver växa in i det leder också i förlängningen till att barn ses som naturligt inkompetenta, i förhållande till vuxna, i och med att vuxenheten ses som målet med barndomen (Qvortrup 1994, s. 2-3).

Det finns dock ett exempel på hur ett barn utmanar ett normsystem i *Kenta och barbisarna*, där Kentas pappa visas upp som en riktig karlaktör, men där Kenta då han vågar ta steget in i flickornas barbielek på ytan lyckas omförhandla vad han som pojke kan och inte kan göra. Även de andra barnen klarar av att handla gränsöverskridande efter att Kenta så att säga öppnat den dörren. Kentas pappa, och därigenom i förlängningen vuxenvärlden tycks vara bärarna av könsnormerna, barnen på förskolan uppvisar även samma klassiska könsstereotyper men är också kapabla att på egen hand, utan de vuxnas inblandning utmana och överskrida dem. Barnen i *Kenta och barbisarna* är därigenom framställda som sociala aktörer med förmågan att påverka sitt sammanhang, snarare än arvtagare till en bestämd ordning. Jag menar att just *Kenta och barbisarna* måste ses i ljuset av den jämställdhetsdiskurs som finns i Sverige, och som avspeglas i exempelvis läroplanens formulering att barn inte ska tvingas in i stereotypa könsroller (Lpfö98, rev 2010, s. 5). Även här kan man alltså läsa in en tanke om att barndomen syftar till att producera bra vuxna, vilket i detta fall betyder vuxna som inte är bundna av traditionella könsnormer. Det är dock

intressant att det är barnen själva som är bärarna av förändringen, det tolkar jag som att de i egenskap av barn inte ses som fullständigt integrerade i vuxenskapet, och därigenom samhället och dess normer. Dolk (2014) skriver att det finns en tendens att inte vilja se att styrning uppifrån sker genom påtryckningar och direkta medel, utan istället borde ske genom att individen ska kontrollera sin vilja (s. 111). Det skulle vara möjligt att se Kentas könsöverskridande lek i exemplet på just detta, ett exempel på ett barn som vill *rätt* och därför inte behöver tvingas till förändring.

Det finns visserligen skillnader i dessa två perspektiv på barn som jag funnit i diskurserna i mitt material, barnet som arvtagare eller omskapare av samhället. Vad som i min mening ändå är viktigt att notera är att i båda två blir barndomen en förberedelse som krävs för ett fullvärdigt inträde i samhället.

8.2.2 STYRNINGSTEKNIKER SOM VUXNA ANVÄNDER OCH HUR BARN HANTERAR DEM

I föregående rubrik analyserade jag ganska abstrakta storskaliga normsystem av olika slag och visade att de vuxna utmålades som upprätthållarna av dessa. Avslutningsvis kommer jag nu fokusera på hur mer vardagliga konkreta förhandlingar av makt mellan barn och vuxna skildras i mitt material. Vad jag finner är att barnkaraktärerna tycks relativt opåverkade av vuxnas direkta styrningsförsök, men att de vuxna inte är vidare tillmötesgående gentemot barnen heller.

Mycket av de vuxnas direkta styrningsförsök sker i form av uppmaningar som riktas till barn, och dessa har ofta karaktären av förmaningar att sluta med något eller att inte göra något. Barnen följer dock oftast inte de här uppmaningarna eller förbuden, utan hittar olika sätt att ta sig runt dem. Ifall det upptäcks och får konsekvenser varierar mellan de olika böckerna. Det är som sagt bara i två titlar, *Gittan gömmer bort sig*, och *Skratta lagom, sa pappa Åberg* som man får se karaktärer ta konsekvenser av sitt handlande. Att straff och konsekvenser inte har någon framträdande roll i berättelserna blir logiskt med den syn på barndomen som ren och oskyldig som jag tog upp i avsnitt 8.1.1, det oskyldiga barnet är ju i grunden en god människa och behöver inte korrigeras genom bestraffning.

Generellt beskrivs vuxnas direkta styrning som ganska effektlös. Barnen tycks leva sina egna liv, som visserligen är sammanflätade med de vuxnas så till vida att deras tillvaro villkoras av de system som de vuxna upprätthåller men där det ändå finns ett utrymme för barnen att i det lilla inte lyssna eller lyda. Både Ribaeus (2014 s. 118) och Dolk (2013, s 223-224) finner i sina undersökningar av förskolans praktik just detta, att barn har utrymme att göra motstånd

på olika vis. Båda författarna tolkar detta motstånd som att barnen faktiskt vet om att de har ett förhandlingsutrymme och möjlighet att styra över delar av sin tillvaro på förskolan.

Vad som lyser med sin frånvaro i många av böckerna är barns önskemål gentemot de vuxna. Detta förekommer visserligen, exempelvis i *Gittan gömmer bort sig* då Gittan hoppas att Puma ska rita något på hennes arm och i *Vem städar inte?* då nalle vill äta frukost framför teven. I båda dessa fall så får dock barnen inte sina önskningar uppfyllda av de vuxna. För även om Puma i slutet av berättelsen erbjuder sig att rita på Gittans arm, så är det som ett försoningserbjudande vilket inte i mina ögon är samma sak som att lyssna på Gittans önskan. Detta liknar mycket Ribaeus (2014) slutsatser om förskolans praktik, där hon menar att det oftast är de vuxna som får det sista ordet i de flesta frågor (s. 93, s. 154). Det är också intressant att jämföra detta med vad Dolk (2013) skriver om att pedagoger i hennes studie menar att de ibland upplever att de måste vara strängare än de egentligen vill, eftersom de inte vill stöta sig med andra vuxna (s. 191-192). Det tycks alltså finnas en sorts solidaritet mellan vuxna som arbetar med barns omvårdnad och uppfostran. Denna solidaritet mellan vuxna visar sig inte så tydligt i mina analyser men detta ligger ju i linje med texternas undvikande av strukturer och strukturella orättvisor, som jag tog upp ovan.

9. SLUTSATS

Mina analyser har visat att ålder är en viktig faktor för hur karaktärer beskrivs och vilket handlingsutrymme de får inom ramen för berättelsen. Generellt menar jag att böckernas diskurs speglar de diskurser och praktiker som visar sig i förskolorna och samhället i stort, det vill säga att barn på olika sätt begränsas och kontrolleras utifrån föreställningar om deras bristande kompetens och en tanke om att de är i behov av särskilt skydd från ämnen och bekymmer som anses tillhöra vuxenvärlden.

I inledningen skrev jag hur vissa forskare och teoretiker menar att man kan tala om en medelålderns hegemoni. Utifrån mina analyser vill jag vrida lite på det begreppet för att istället tala om en förskoleålderns hegemoni, som jag identifierar i mina undersökta titlar. Detta gör jag utifrån att jag sett att det är just barnkaraktärer, som tycks vara runt 4-6 år gamla som står i centrum för berättelserna. De vuxna existerar i förhållande till dessa, och är deras vårdnadsgivare men tillskrivs oftast inte egna tankar och intentioner i texterna. Små barn eller bebisar är oftast totalt marginaliserade i berättelserna, vilket både visar sig i deras brist på inflytande över händelser och på deras placering i bilder. De allra yngsta barnen beskrivs inte som subjekt, utan har i det närmaste statistroller.

På så sätt hamnar alltså barn i förskoleåldern i centrum av berättelserna och både vuxna och bebisar utanför, då de i mångt och mycket saknar handlingskraft och beskrivna känslor och viljor. Därigenom blir de karaktärer som inte faller inom kategorin barn i förskoleåldern i mina ögon svåra att identifiera sig med som läsare av böckerna. De barn som faller inom förskoleåldern beskrivs alltså som sociala aktörer, med egna viljor och motivationer, men då främst inom de sfärer som i böckerna kopplas till just deras ålder, det vill säga inom leken och fantasins världar. Ur fantasivärldarna är de vuxna karaktärerna utestänga, precis som barnkaraktärerna är uteslutna från de vuxna sfärerna som jag identifierar som ekonomi, sexualitet och strukturella orättvisor. Det finns ett par områden som barnkaraktärerna äger partiellt tillträde till men där de bara är välkomna i sällskap med de vuxna. Dessa områden är teknikanvändning, hushållsarbete och offentliga stadsmiljöer. Det fullständiga eller delvisa utestängande av sådana teman ser jag som en del av det som konstruerar bilden av en god barndom i vårt samhälle, det vill säga en skyddad barndom som ska ge upphov till goda framtida vuxna som ska kunna ta över, eller omforma samhället till det bättre. Mina analyser ger alltså upphov till en dubbel bild av barn, som både skyddsbehövande och beroende av vuxna som tar ansvar för praktiska saker kopplade till barnens överlevnad och omvårdnad men även som fristående aktörer i relation till andra barn i leken.

Även när det kommer till hur makt fördelas och förhandlas mellan barn och vuxna visar mina analyser på en dubbelhet. De vuxna bär upp och upprätthåller en grundläggande samhällsordning som främst tar sig uttryck i rutiner som rör hur tid används, det vill säga tider för lek, mat eller annat. Detta ifrågasätt knappt av barnkaraktärer och deras eventuella försök att göra motstånd godkänns inte av de vuxna karaktärerna. I de fall där vuxna karaktärer däremot riktar direkta uppmaningar till barn så åtlyds dessa sällan och oftast får detta inte negativa följder för barnen. Så barnkaraktärerna har alltså en möjlighet att påverka i det lilla men inte i det stora, vilket även speglas i Ribaeus' (2014) och Dolks (2013) avhandlingar om demokrati och inflytande i förskolan.

9. 1 BETYDELSE FÖR FÖRSKOLAN

Utifrån det teoretiska perspektiv jag antagit är texter både en spegling av det sammanhang de skapats i och något som skapar och omskapar det sammanhang de konsumeras i (Fairclough 1992, s. 63). Därför menar jag att den typ av analys som jag har genomfört i denna uppsats har ett värde genom att den lyfter upp och synliggör saker som annars ses som allt för självklara för att omtalas och reflekteras kring. Just maktdimensionen i relationerna både mellan olika barn och mellan vuxna och barn är något jag menar bör synliggöras och

diskuteras i förskolans kontext, detta eftersom den är en oundviklig del av den. Som bland andra James (2011) visat i sina studier är vuxnas inställningar och föreställningar om barn och barndom något som ofta står i vägen för barns reella inflytande över sin tillvaro. Just sådana föreställningar har jag visat på i böckernas diskurs och jag menar att detta är något som är viktigt att vara medveten om i arbetet i förskolan. Vad jag upplever som särskilt problematiskt i bilderböckerna är beskrivningen av småbarn eller bebisar som objekt, detta eftersom det upprätthåller den låga sociala status som kopplas till att inte ha förmågan att uttrycka sig verbalt och att sakna en kapabel kropp.

Jag ifrågasätter inte att barn är i behov av skydd och hjälp, inte minst i form av att få sina behov och viljor tolkade av vuxna, men jag menar att det inte är ett område som kan lämnas åt magkänslan i praktiken som förskollärare. Därför menar jag att min analys kan ha ett värde för att den lyfter upp dessa frågor och gör dem möjliga att tala om, en praktisk konsekvens av att göra det skulle kunna vara att man i sitt arbete reflekterade över hur ens välvilliga begränsande av barnen påverkar dem och hur man kopplar inflytande till verbal och sociala förmågor.

10. METODDISKUSSION

Min analysmetod är sammansatt av olika delar som är hämtade från olika traditioner, främst litteraturvetenskap och sociologi. Detta är ett resultat av att jag upplevde att de olika metoder jag stötte på under arbetets gång inte passade till mitt syfte, eller var alltför krävande att sätta sig in i under den tid jag hade för arbetet.

Det som jag upplevde som viktigast i arbetet var att kunna få fram en så intressant analys som möjligt och inte att använda en tekniskt komplicerad analysmodell (se Boréus 2011, s. 148). Detta är huvudskälet till att jag, trots att jag använder mig av Faircloughs diskursbegrepp inte genomför en kritisk diskursanalys av mitt material. Med detta inte sagt att en sådan inte hade kunnat ge intressanta resultat men jag får utifrån hans beskrivning av en sådan uppfattningen att den kanske inte främst är ämnad till att undersöka fiktion, som jag ju gjort. Han påpekar även att den analysmodell han presenterar inte främst är lämpad till mindre uppsatser, utan snarare till större forskningsprojekt (Fairclough 1992, s. 225).

Det hade också kunnat vara möjligt att genomföra en analys med fokus på hur ålder och makt skildrats i böcker från olika tider eller kulturella sammanhang. Detta hade dock krävt en annan typ av material än det jag valde, och var också något som jag i uppstarten av

uppsatsarbetet upplevde som något som mycket väl kunde blivit ett allt för omfattande arbete. Det skulle dock kunna vara en intressant utgångspunkt för vidare forskning.

Det säger sig egentligen själv att val av perspektiv, frågeställningar och avgränsningar av material också leder till att man väljer bort annat, och därför inte ser detta (Börjesson och Palmblad 2007, s. 18). Detta blir tydligt i min analys, då mitt fokus på intersektionen mellan ålder och makt/handlingsutrymme tvingade bort mig från frågor som rör exempelvis representationen av genus, sexualitet, klass, ras/etnicitet och funktion. Detta leder till en förenklad syn på barndomen som fenomen, och mina analyser ger alltså inte en fullständig bild av verkligheten (jfr Saar och Löfdahl 2014, s. 26). Det är också viktigt att minnas att de resultat jag presenterar är skapade i ett sammanhang. Jag analyserar inte ett objektivet vacuum, detta leder till att mina resultat bara är tolkningsbara i sitt kulturella sammanhang och är en skapad produkt och inte objektiva fakta (se Börjesson och Palmblad, s.20-21).

11. KÄLLOR OCH REFERENSER

11.1 KÄLLOR

Bergström, Gunilla (2013) *Skratta lagom, sa pappa Åberg*. Stockholm: Rabén och Sjögren

Lindgren, Barbro(2007) *Nöff nöff Benny*. Stockholm: Rabén och Sjögren

Lindenbaum, Pija (2010) *Kenta och barbisarna*. Stockholm: Rabén och Sjögren

Lindenbaum, Pija (2011) *Gittan gömmer bort sig*. Stockholm: Rabén och Sjögren

Wirsén, Stina (2011) *Vem städar inte?* Stockholm: Bonnier Carlsen bokförlag

Wirsén, Stina (2011) *Vems bebis?* Stockholm: Bonnier Carlsen bokförlag

11.2 REFERENSER

Arnér, Elisabeth (2009) *Barns inflytande i förskolan. En fråga om demokrati*. Lund: Studentlitteratur

Boréus, Kristina (2011). Diskursanalys. I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Boréus, Kristina (2011). Texter i vardag och samhälle. I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Börjesson, Mats och Palmblad, Eva (2007). Introduktion. I: Börjesson, Mats och Palmblad, Eva (red.) *diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber

De los Reyes, Paulina och Mulinari, Diana (2005). *Intersektionalitet- kritiska reflektioner kring (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber

Dolk, Klara (2013) *Bångstyriga barn – Makt, normer och delaktighet i förskolan*. Stockholm: Ordfront

Ennew, Judith (1994). Time for Children or Time for Adults. I: Qvortrup, Jens, Brady, Marjatta, Sgritta, Giovanni, Wintersberger, Helmut (red) *Childhood Matters*. Aldershot: Avebury

Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity press

Foucault, Michel, Mats Rosengren (red.) (1993) Diskursens ordning: installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970. Stockholm; Stehag: B. Östlings bokförl. Symposion

Frønes, Ivar (1994) Dimensions of Childhood. I: Qvortrup, Jens, Brady, Marjatta, Sgritta, Giovanni, Wintersberger, Helmut (red) *Childhood Matters*. Aldershot: Avebury

Hellman, Anette (2008) Sluta gnälla som en bebis och va' en stor kille nu! I: Norberg, Marie (red.) *Maskulinitet på schemat*. Stockholm: Liber

Heywood, Collin (2005). *Barndomshistoria*. Lund: Studentlitteratur

James, Allison (2011) *To Be (Come) or Not to Be (Come): Understanding Children's Citizenship*. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science 633:167, s. 167-179

James, Allison, Jenks, Chris, Prout, Alan (1998) *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press

Krekula, Närvänen och Näsman (2005). *Ålder i intersektionell analys*. Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr 2-3, s. 81-94

Nikolajeva, Maria & Carole Scott (2001), *How Picturebooks Work*. New York: Garland Publishing.

Näsman, Elisabet (1994) Individualization and Institutionalization of Childhood in Today's Europe. I: Qvortrup, Jens, Brady, Marjatta, Sgritta, Giovanni, Wintersberger, Helmut (red) *Childhood Matters*. Aldershot: Avebury

Näsman, Elisabet (1995). Vuxnas intresse av att se med barns ögon. I: Dahlgren, Lars och Hultqvist, Kenneth(red.) *Seendet och seendets villkor: en bok om barn och ungas välfärd*. Stockholm: HLS förlag

Qvortrup, Jens (1994). Childhood Matters: An Introduction. I: Qvortrup, Jens, Brady, Marjatta, Sgritta, Giovanni, Wintersberger, Helmut (red) *Childhood Matters*. Aldershot: Avebury

Ribaeus, Katarina (2014) *Demokratiupptrag i förskolan*. Karlstad: Universitetstryckeriet

Saar, Tomas & Löfdahl, Annika (2014). Om perspektiv på barn, barndom, förskola. I: Löfdahl, Annika, Hjalmarsson, Maria & Franzén, Karin (red.) *Förskollärarens metod- och vetenskapsteori*. Stockholm: Liber

Sandifer, Phillip (2011). *Tied to one Planet*. (elektronisk) Tillgänglig: blogpost <http://www.philipsandifer.com/2011/07/tied-to-one-planet-war-games.html>

Shamgar-Handelman, Lea (1994) To Whom Does Childhood Belong? I: Qvortrup, Jens, Brady, Marjatta, Sgritta, Giovanni, Wintersberger, Helmut (red) *Childhood Matters*. Aldershot: Avebury

Simonsson, Maria (2004) *Bilderboken i förskolan- en utgångspunkt för samspel*. Linköping: tema barn, Linköpings universitet.

Skolverket (2010). *Läroplan för förskolan Lpfö 98, reviderad 2010*. Stockholm: Edita

Sparman, Anna och Torell, Ulrika och Åhrén Snickare, Eva (red.) (2003) *Visuella spår. Bilder i kultur och samhällsanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Österlund, Mia (2008). *Se så söt du blir i den här. Maktkamp, generation och genus i Carin och Stina Wirséns bilderböcker*. Barnboken, 2008, Vol.31(2), s.4-17

BILAGA 1: SYNOPSIS OCH FÖRTECKNING ÖVER KARAKTÄRER

Här följer synopsis och förteckning över karaktärerna i böckerna jag analyserat, text inom klamrar är beskrivning av eller namn på karaktärer som spelar en mycket liten roll i berättelserna.

Bok 1

Gunilla Bergström (2012) *Skratta lagom, sa pappa Åberg*

Karaktärer: Alfons och Milla (barn), Bing och Benny (större barn) Pappa Åberg (vuxen)

Alfons och Milla förbereder ett bygge som dom vill leka med tillsammans med sina stora kusiner men när dom kommer vill inte kusinerna leka med Alfons och Milla. Kusinerna har med sig en mobil och en fjärrstyrd bil som de kör sönder bygget med.

Det blir ett stort bråk, och pappa Åberg blir arg och frågar vem som började. Kusinerna skyller på Alfons och Milla, pappa Åberg säger då att han ska straffa dem. Han tar med sig Alfons och Milla till ett annat rum och låtsas slå dem, kusinerna skrattar utanför dörren.

Pappa Åberg kommer på dem och säger åt dem att städa så att det blir lika fint som innan fjärrstyrningen, på så vis visar han att han hört dem. Pappa Åberg säger att man ska använda huvudet för att lösa saker, det vill kusinerna också göra i framtiden.

Bok 2

Barbro Lindgren och Olof Landström (bild) (2007): *Nöff nöff Benny*

Karaktärer: Benny, Klara, Rulle (barn), Lillebror (litet barn), Mamma (vuxen)

[Ej namngivna barn]

Benny och lillebror går ut och leker. Innan de går ut säger deras mamma åt dem att inte ramla i pölen.

Lillebror blir puttad i pölen av Rulle och tröstad av Klara, då ramlar Benny i med flit för att också bli tröstad. På vägen hem kommer de på att de inte lytt sin mamma och gömmer sig i skogen. Det börjar regna och Benny och Lillebror springer hem, där de blir välkomnade och ompysslade av sin mamma.

Bok 3

Pija Lindenbaum (2007) *Kenta och barbisarna*

Karaktärer: Kenta, Mira, Agnes, Gittan, Nils, Anton, Åke (barn). Pappa och Fröken (vuxna)

[småbarn]

Kenta vill inte bara leka med pojkarna, han verkar tycka att deras lekar är jobbiga. Pojkarna leker krig och spelar fotboll och småbarnen på förskolan kommer i vägen. Fröken säger åt dem, men pojkarna lyssnar inte. Kenta närmar sig tjejgänget och får tillträde till deras lek. Sedan leker pojkarna och flickorna tillsammans i slutet, de klär ut sig i fina tyger, dansar och spelar fotboll.

Bok 4

Pija Lindenbaum (2011) *Gittan gömmer bort sig*

Karaktärer: Gittan och Hjördis (barn), Puma och Pappa (vuxna)

[dagbarnen (småbarn)]

Gittan hälsar på Hjördis som är hos sin dagmamma eller barnvakt. De leker med dagbarnen fast de inte får. Hjördis är den som är drivande, hon ritar bland annat på den ena bebisen och försöker skrämman dem. Gittan råkar tappa det ena barnet, som börjar gråta och Puma blir arg. Gittan blir rädd och springer hem och gömmer sig i en garderob där hon leker en fantasilek. Puma, Hjördis och dagbarnen kommer och bjuder Gittan på glass. De är inte arga på Gittan.

Bok 5

Stina Wirsén (2011) *Vem städar inte?*

Karaktärer: nalle (barn), Mamma och Pappa (vuxna)

Det är helg och nalle (vars namn skrivs med liten bokstav i boken) vill titta på tv men mamma och pappa städar. De vuxna börjar bråka och nalle säger åt dem att sluta. Nalle ska städa sitt rum, men glömmer bort att göra det. Han får följa med pappa till återvinningen istället. När de kommer hem ligger mamma i sängen och äter chips.

Bok 6

Stina Wirsén (2011) *Vems bebis?*

Centrala karaktärer: Katten (barn), Mamman och Pappan (vuxna).

[farmor, tre barn]

Katten blev adopterad när han var bebis. Hans föräldrar kunde inte ta hand om honom, så Mamman och Pappan åkte och hämtade honom. Men nu har Mamman en bebis i magen och Katten undrar vem som ska få den.

Mamman och pappan berättar att de vill ha kvar den, Katten säger att han ska få bestämma mest för han är störst. Katten får en stor kram av Mamman och Pappan. Familjen går ut och går med barnvagnen och Katten visar sin lillebror för sina vänner.